

OYATULLOH RUHULLOH HUMAYNIYNING INQILOBIY HARAKATI.

Zikirov Qalandar Iskandar o'g'li

TDSHU. Sharq mamlakatlari tarixi va hozirgi zamon muammolari kafedrası
1-kurs magistranti.

Ilmiy rahbar: **Abdullayev U.A**

Annotation: This story examines the events leading up to the 1979 Islamic Revolution in Iran and the role of Ayatollah Ruhollah Khomeini in bringing about that revolution. It attempts to demonstrate the social, psychological, political, and religious factors that led to the rise of Khomeini as the leader of the revolution. It furthermore focuses on Khomeini's strategy to oppose, destabilize, and eventually overthrow the Shah of Iran through various means. This thesis is limited to the study of Khomeini as a revolutionary figure, not as a head of state.

Anotatsiya: Bu maqola 1979-yilda Eronda islom inqilobiga olib kelgan voqealar va bu inqilobni amalga oshirishda Oyatulloh Ruhulloh Humayniyning rolini qay darajada kasb etgaligini o'rganamiz. Bunda O. Humayniyning inqilob rahbari sifatida ko'tarilishiga sabab bo'lgan ijtimoiy, psixologik, siyosiy va diniy omillarni ko'rsatishga harakat qiladi. Bundan tashqari, u turli yo'llar bilan Eron shohiga qarshi turish, beqarorlashtirish va oxir-oqibat ag'darish uchun Humayniy strategiyasiga qaratilgan. Bu maqola Humayniy davlat boshlig'i sifatida emas, balki inqilobiy shaxs sifatida o'rganish bilan cheklanadi.

Kalit so'zlar: Islom inqilobi, O.Humayniy, “Buyuk shayton”, Strategiya, Kommunist, Sotsialist, “Payg'ambarlik”, Maks Veber, “Kashf al-asror”, Muhammad Rizoxon paxlaviy.

G'arb tahlilchilari tomonidan Oyatulloh Humayniyning Amerikani “Buyuk shayton” deb qoralagani tasvirlari, mantiqsiz diniy olomonning AQSh bayrog'ini yoqib yuborishi, urushdan qo'rqqan elchixonaning ko'r-ko'rona garovga olinganlari

va zulmkor hukumat haqidagi tasavvurlarni uyg‘otishga urinilgan manbalar bor. Bundan tashqari ayollar va ozchiliklarning inson huquqlarini mahrum qilinganligi. Ammo bu tasvirlar ko‘plab g‘arbliklar va dunyoning ongida doimiy ravishda targ‘ib etilishidan oldin ham Humayniy o‘nlab yillar davomida Eronda xorijiy madaniy va siyosiy ta’sirga qarshilik ko‘rsatgan. U Eron Islom Respublikasining amaldagi rahbari bo‘lishidan oldin, u juda mashhur siyosiy ta’sirga ega bo‘lgan monarxiyaga tuzimiga qarshi xalq qo‘zg‘olonini boshqargan diniy inqilobchi edi. Garchi Humayniy ko‘pincha reaksion diniy g‘ayrat sifatida ko‘rsatgan G‘arb tomonidan salbiy qaralsa ham, u har xil eronliklar va islom shialari tomonidan ommaviy qo‘llab-quvvatlangan.

O. Humayniy So‘l ziyolilar, kommunistlar, sotsialistik, dunyoviy musulmonlar, din arboblari va oddiy odamlardan tashkil topgan “norozilar koalitsiyasi”ga boshchilik qilib, yaxshi mustahkam o‘rnashgan va chet el tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan diktator, ya’ni “Buyuk shoh” Muhammad Rizo Pahlaviy ustidan g‘alaba qozona oldi. Bu muvaffaqiyatli inqilob geosiyosatda yangi davrni boshlab berdi, bu davr islomiy davlatni vujudga kela olishini isbotladi. Islomning yetakchi siyosiy va diniy falsafa sifatida yangilanishini va G‘arb dunyosi bilan islom dini olami o‘rtasidagi yangi ziddiyatlarni boshlab berdi.

Ba’zilar hatto buni yangi "jahon urushi" deb da’vo qilishadi.¹³

Biroq, bu yerda biz nazarimizni Islom Respublikasiga emas, balki Humayniyning Iron Islom inqilobidagi shaxsiy rolini o‘rganishga e’tibor qaratamiz. Oyatulloh Humayniy davlat arbobi sifatidagi boshqaruv davrini emas, balki inqilobiy shaxs sifatida tahlil etishga harakat qilamiz. Shuning uchun ham 1979-yil yanvarida Shoh hokimiyatdan ag‘darilganidan oldingi Humayniyning siyosiy hayoti bilan cheklanadi.

Birinchi marta, Humayniyning siyosatga birinchi marta siyosiy mavzuga qiziqqa boshlagan 1940-yillardan toki 1960-yillargacha davom etdi. Birinchi marta shohga qarshi chiqq boshladi. Buning natijasida, Turkiya, Iroq va Frantsiyaga surgun

¹³ See Bacevich, Andrew J. *The New American Militarism: How Americans are Seduced by War*. New York: Oxford University Press, 2005.

qilingan va nihoyat bulardan so‘ng siyosiy hayotiga kirib keladi. Eronning "oliy rahbari" sifatida namoyon bo‘ldi. Ikkinchidan, Humayniyning xalqni inqilobda qanday qilib muvaffaqiyatli boshqarganligini o‘rganar ekanmiz, birinchi navbatda, sotsiolog Maks Veberning asarlariga yoki jamiyatning tanqidiy nazariyasiga asoslanib bu mavzuni yoritishga harakat qiladigan bo‘lsak. Islom dining Shi‘a mazhabidagi “O‘n ikkinchi imom” nazariyasini Humayniy tatbiq etganligi va bu nazariya uning muvaffaqiyati uchun qisman bo‘lsa ham xizmat ko‘rsatgan.

Butun tarixiy davirdan kelib chiqqan holda “Kelajak nazaryasi” tushunchasini ilgari surgan holda Humayniyning marksistik-leninistik g‘oyalar o‘rtasidagi aloqani e‘tibor qaratgan holda, Humayniy Shoh va uning xorijiy xayrixohlariga qarshi inqilobni boshqarishda qanday muvaffaqiyatga erishganiga qaraydigan bo‘lsak. Tadqiqotlar natijasida Humayniyning inqilobchi sifatidagi muvaffaqiyati ikkita asosiy mavzuga asoslanganligini anglashimiz mumkin. Birinchi muhim komponent uning “Kelajak nazaryasi” orqali izdoshlarni jalb qilish qobiliyati edi, deb hisoblanadi. Ikkinchisi shialarning qarshilik ko‘rsatish modellarining yaqinlashuvi va radikal G‘arb mafkurasining butun Eron bo‘ylab tarqalishi bilan bog‘liq. Humayniy boshchiligidagi bu tashviqotlar inqilob muvaffaqiyatining kaliti edi.

Oyatulloh Humayniyning Eron inqilobidagi yetakchiligining xarizmatik mohiyatini to‘liq anglash uchun 1978-1979 yillardagi inqilobga olib kelgan asosiy tarixiy vaqt jadvalini bilish zarur bo‘ladi. Eronda bu sanadan oldingi yillar davomida ko‘plab tarixiy asarlarda to‘xtalib o‘tilgan. Bu yerda uning siyosiy faoliyati haqida qisqacha ma‘lumot beriladi.

Humayniy siyosiy faoliyatining tarixiy ildizi 1941-yilda Rizoshoh taxtdan majburan voz kechilganidan keyin boshlangan. Uning o‘rnida, avvalgi hukumat kabi, ulamolarni hurmat qilmagan dunyoviy Eronning millatchi hukumati bor edi. Bu davrgacha Humayniy ko‘p vaqtini muqaddas Qum shahridagi Fayziya madrasasida islom ilmlarining turli jabhalaridan dars berish bilan o‘tkazgan (Din ulamosi). U yerda u o‘zining teokratik ta‘limotiga, ayniqsa, hozirgi ijtimoiy-siyosiy voqealarga jalb qilingan ko‘plab talabalar va boshqa din arboblarni jalb qildi. Biroq, u hali ham Oyatulloh Burujirdining shogirdi bo‘lganligi bois, u ulamolarning siyosat bilan faol

shug‘ullanishini ma’qullamas edi . Burujirdiy uchun ulamolarning hukumat siyosati va hukumat amaldorlarini sharhlashi hamda tanqid qilishi kifoya edi, lekin ular boshqaruv apparati tarkibiga kirmasligi kerak edi.¹⁴

O. Homayniy Burujirdiyga ixlos qo‘ygani uchun uning siyosatdan chetda qolish talabiga bo‘ysundi. Shunga qaramay, Humayniyning hukumatga qarshi chiqishlarining mashhurligi ko‘plab norozi talabalar va siyosiy jihatdan begona ruhoniylar orasida o‘sib borar ekan, u Pahlaviy rejimi uchun potentsial muammo sifatida qaraldi. U ochiq qo‘zg‘olonni yoqlamagan bo‘lsa-da, lekin Fayziya madrasasidagi lavozimidan chetlashtirilib, Mulla Sodiq madrasasida muallimlik qilishga majbur bo‘ldi, chunki bu madrasa usha davirdagi uning nutqlarini tinglash uchun to‘plangan katta olomonni boshqaradigan joy emas edi.¹⁵ Shoh 1941-yilda taxtdan ag‘darilganidan so‘ng, Humayniy o‘zining eski joyiga qaytib, Fayziya madrasasida muallimlik qiladigan bo‘ldi.

Rizo shoh va yangi dunyoviy hukumat davrida gullab-yashnagan dinga qarshi adabiyotga javoban Humayniy 1943-yilda Oyatulloh Burujiridiyning buyrug‘i bilan “Kashf al-asror” (“Ochilgan sirlar”) kitobini yozib, siyosiy-diniy bahslarga qo‘shildi hamda din va ulamolarga qarshi aytilgan ayblovlarni rad etishni boshlab yubordi.¹⁶

Garchi bu asar Humayniyning birinchi muhim siyosiy deklaratsiyasini ifodalasada, u ochiqdan-ochiq islomiy davlat yoki hozirgi tuzumni ag‘darish tarafdori emas edi. U shu fursatdan foydalanib, dunyoviy hukumatni, ayniqsa, monarxiyani “Xudoning qonuni”da belgilangan davlat me’yoriga mos kelmayotganini tanqid qiladi. U shunday deydi: “Biz hukumat faqih (feqih) qo‘lida bo‘lishi kerak, demaymiz, balki davlat farovonligi uchun Allohning qonuniga muvofiq boshqarilishi kerak, deymiz...” Qolaversa, u bu bilan hukumatni ham tanqid qildi. Shu o‘rinda Uchinchi Reyx Getlarning asosiy g‘oyalaridan bo‘lgan oriylarning ustunligi haqidagi

¹⁴ This position is not peculiar to Ayatollah Burujirdi, but belongs to the Quietist School of Shi'a political thought.

¹⁵ Hamid Algar, Brief Biography of Imam Khomeini www.wandea.org.pl/ayatullahwahhabism.html Retrieved 4/7/2004, Section 3.5 The Fayziya madrasa is a theological law school founded in 1533 and named after its most famous scholar, Mahsin Feyz Kashani. Khomeini would expand the original building complex of the Fayziya after the revolution. Heinz Halm Shi'a Islam: From Religion to Revolution (Princeton: Markus Weiner Publishers, 1999) 128 - 129.

¹⁶ Hamid Algar, trans. and annotated, Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (Berkeley: Mizan Press, 1981) 169.

ta’limotiga yaqinligi ko‘rinadi. “Yuz ming oila nobud bo‘lsa ham, men Polshani tank va nayza bilan bosib olaman” degan uzoqdan ahmoqona maqtagan mana shu gitlercha mentalitet inson aqlining eng zaharli va jirkanch mahsulotlaridan biri edi.

Shubhasiz, Xomeyniy Gitlarning irqiy nazariyasining ajralmas qismi bo‘lgan va natsistlarning Yevropadagi tajovuzi hamda hukmronligini qonuniylashtirish uchun qo‘llanilgan “jamiyat boshqaruvining aristokratik qonuni” bilan diniy tomondan o‘xshash tomonlari mavjud edi. Humayniy, shuningdek, Shariat fiqhining buzilishi kabi monarxiyani ochiq qo‘llab-quvvatlagan islohotchi ruhoniylarga hujum qilish uchun Kashf al-Asrordan foydalangan.¹⁷

Aslida, ko‘pchilik Humayniy islohot jurnali “Homayun” muharriri Hakamizade tomonidan yozilgan “Asror-i Hezar Solih” (Ming yillik sirlari) nomli risolaga o‘z g‘oyalarni mustahkamlagan deb hisoblaydi. Humayniy yozuvchini ruhoniylar haqida “zaharli” g‘oyalarni tarqatayotgan “aqlsiz qiyshiq odam” deb atagan.

Islohot ulamolari, islom islohotga muhtoj emasligini, balki monarxiya davridagi hukumatni ruhoniylar isloh qilishlari kerakligini aytdi. U monarxiyani Eronda jamoat axloqini buzishda, islomni haqorat qilishda va g‘arb parastligi bilan mamlakatni madaniy xaosga olib borishda aybladi. Buning natijasida islomiy jamiyatni targ‘ib qiluvchi o‘z tarafdorlari yordamida monarxiyani ag‘darib islomiy davlatga asos soldi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak bu tarixiy davirda Eron jamiyati uchun ham katta inqilobiy vaziyat yetilgan edi. Chunki tarixan islom ahkomlariga asoslangan mamlaktda bir vaqtning o‘zida g‘arb madaniyatining kirib kelishi Eron xalqi uchun ham inqilobiy rahnamoni qo‘llashga zamin yaratgan edi.

¹⁷ Ervand Abrahamian, *Khomeinism: Essays on the Islamic Republic* (Berkeley: Univ. of California Press, 1993) 9.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Byrd, Dustin John, "Ayatollah Khomeini and the Islamic Revolution in Iran" (2006). Master's Theses. 3864. <https://scholarworks.wmich.edu/>
2. Hamid Algar, trans. and annotated, Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini (Berkeley: Mizan Press, 1981)
3. Ervand Abrahamian, Khomeinism: Essays on the Islamic Republic (Berkeley: Univ. of California Press,

